

lanılan kelimelere dair bir sözlük olup Muhammed b. Ahmed el-Ezherî'nin adını açıkça anmamakla birlikte *Tehzîbü'l-luġa*'sında yararlandığı kaynaklarından olmalıdır (Sezgin, VII, 201). Mufaddal ed-Dabbî'nin bunlardan başka *Kitâbü Me'âni's-Şîr* ve *Kitâbü'l-'Arûz* adlı eserlerinin bulunduğu zikredilir (Ömer Ferruh, II, 119-120).

BİBLİYOGRAFYA :

Mufaddal ed-Dabbî, *el-Mufađđaliyyât* (nşr. Ahmed M. Şâkir – Abdüsselâm M. Hârûn), Kahire 1361, neşredenerin girişi, s. 22-24; Taberî, *Târîh* (nşr. M. J. de Goeje), Beyrut 1965, I, 2902; II, 1313; X, 55; Ebü'l-Kâsım ez-Zeccâcî, *Mecâlisü'l-'ulemâ'* (nşr. Abdüsselâm M. Hârûn), Küveyt 1984, s. 14-15, 35-37; Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eġâni*, V, 172-173; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Teceddüd), s. 75; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, XIII, 121-122; Sem'ânî, *el-Ensâb* (Bârûdî), IV, 12; Kemâleddin el-Enbârî, *Nüzhetü'l-elibbâ'* (nşr. İbrâhim es-Sâmerrâî), Zerkâ/Ürdün 1405/1985, s. 51-53; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebbâ'*, XIII, 164-167; İbnü'l-Kiftî, *İnbâhü'r-ruvât*, III, 298-305; G. Flügel, *Die Grammatischen Schulen der Araber*, Leipzig 1862, s. 142-144; R. Blachère, *Histoire de la littérature arabe*, Paris 1966, bk. İndeks; R. Jacobi, *Studien zur Poetik der altarabischen Qaşıde*, Wiesbaden 1971, s. 17; Brockelmann, *GAL* (Ar.), I, 72-74; Sezgin, *GAS* (Ar.), VII, 200-201; R. Sellheim, *el-Ensâlu'l-'Arabîyyetü'l-kâdîme* (trc. ve nşr. Ramazan Abdüttevâb), Beyrut 1404/1984, s. 72-77; Ömer Ferruh, *Târîhu'l-edeb*, II, 119-120; Ilse Lichtenstädter, "el-Mufađđal al-Đabbî", *EP* (İng.), VII, 305-306.

HÜSEYİN ELMALİ

MUFADDAL b. EBÜ'L-FEZÂİL

(المفضل بن أبي الفزائل)

Mufaddal b. Ebi'l-Fezâil b. Ebi'l-Mufaddal el-Kıbtî el-Mısırî
(ö. 759/1358'den sonra)

Memlük tarihçisi.

Hayatına dair yeterli bilgi yoktur. Kıptî asıllıdır. Babası Ebü'l-Fezâil dinî hikâyeler ihtiva eden *Firdevs* adlı bir eser telif etmişse de bu eser günümüze ulaşmamıştır. Tarihçi İbnü'l-Amîd el-Mekîn, Ebü'l-Fezâil'in dayısıdır. Babasının Suriye'de Dîvânü'l-ceyş'te görevli İbnü'l-Amîd el-Mekîn tarafından 658 (1260) yılında, Suriye'de farklı din mensuplarına dinî hürriyetler tanınmasını sağlamak amacıyla İlhanlı Hükümdarı Hülâgû'ya elçi olarak gönderildiği bilinmektedir. Mufaddal'ın dedesi Ebü'l-Mufaddal'ın ise kilisede görevli olduğu kaydedilmektedir (Mufaddal b. Ebü'l-Fezâil, *Ägypten und Syrien zwischen 1317 und 1341*, neşredenin girişi, s. 3-5).

Mufaddal'ın günümüze ulaşan *en-Nehcû's-sedîd ve'd-dürri'l-ferîd fîmâ ba'de târihi İbni'l-'Amîd* adlı tek eseri, İbnü'l-Amîd el-Mekîn'in *el-Mecmû'u'l-mübârek* (*et-Târîhu'l-câmi'*, *Kitâbü't-Tevârîh*) adlı umumi tarih kitabına zeyil olarak kaleme alınmıştır. Bahri Memlükleri tarihine dair olan eser el-Melikü'z-Zâhir I. Baybars dönemiyle başlamakta ve el-Melikü'n-Nâsir Muhammed b. Kalavun'un vefatı ile sona ermekte olup 658-741 (1260-1341) yıllarını kapsamaktadır. Kitap 11 Şevval 759 (16 Eylül 1358) tarihinde tamamlanmıştır. Eserde Mısır ve Suriye bölgesindeki siyasî hadiseler ağırlık verilmeyle birlikte Hicaz ve Yemen gibi diğer bölgelerdeki olaylar da ele alınır. Ayrıca her yılın olaylarıyla ilgili kısmın sonunda o yıl vefat eden meşhur şahıslardan bahsedilir. Memlüklü sultanları, Ya'kübî patrikleri ve İlhanlılar müellifin önemle üzerinde durduğu konular arasındadır. Mufaddal'ın, yaşadığı dönemle ilgili olarak kendi bilgi ve gözlemlerine dayanması eserin değerini arttırmaktadır.

Kitabın kaynakları arasında Nüveyrî'nin *Nihâyetü'l-ereb*'i başta olmak üzere Muhammed b. İbrâhim el-Cezerî'nin *Havâdisü'z-zamân*'ı, İbnü'd-Devâdârî'nin *Kenzü'd-dürer*'i ve Baybars el-Mansûrî'nin *Zübdetü'l-fikre*'si zikredilebilir. Gabriel-Joseph Edgard Blochet, *en-Nehcû's-sedîd*'in Nüveyrî'nin eserinin bir muhtasarı olduğunu ileri sürmüştü de bu iddianın doğru olmadığı ortaya konulmuştur (Little, s. 32 vd.).

en-Nehcû's-sedîd'in 658-716 (1260-1316) yıllarına ait kısmı Fransızca çeviriyle birlikte Edgard Blochet tarafından *Histoire des sultans mamlouks* adıyla *Patrologia Orientalis* serisi içinde (XII [1919], s. 345-550; XIV [1920], s. 375-672; XX [1929], s. 3-270); 717-741 (1317-1341) yıllarına ait kısmı ise Almanca tercümesiyle beraber Samira Kortantamer tarafından *Ägypten und Syrien zwischen 1317 und 1341 in der Chronik des Mufađđal b. Abi l-Fađâ'il* adıyla (Freiburg 1973) neşredilmiştir. Blochet ve Kortantamer çalışmalarına müellif ve eseri hakkında birer giriş yazmışlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Mufaddal b. Ebü'l-Fezâil, *Histoire des sultans mamlouks* (nşr. ve trc. E. Blochet, *Patrologia Orientalis*, XII, Paris 1919 içinde), neşredenin girişi, s. 345-406; a.m.f., *Ägypten und Syrien zwischen 1317 und 1341 in der Chronik des Mufađđal b. Abi l-Fađâ'il* (nşr. ve trc. Samira Kortantamer), Freiburg 1973, neşredenin girişi, s. 1-46; Sarton, *Introduction*, III/2,

s. 1780; D. Presgrave Little, *An Introduction to Mamluk Historiography*, Wiesbaden 1970, s. 32-38; Şâkir Mustafa, *et-Târîhu'l-'Arabî ve'l-mü'errihün*, Beyrut 1990, III, 111, 213; Samira Kortantamer, *Bahri Memlükler'da Üst Yönetim Mensupları ve Aralarındaki İlişkiler*, İzmir 1993, s. 12; Fatih Yahya Ayaz, *Memlükler Döneminde Vezirlik: 1250-1517* (doktora tezi, 2004), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 6; J. den Heijer, "al-Mufađđal b. Abi'l-Fađâ'il", *EP* (İng.), VII, 305.

CASIM AVCI

MUFADDAL b. ÖMER

(المفضل بن عمر)

Ebü Abdillâh (Ebü Muhammed)
Mufaddal b. Ömer es-Sayrafî
(II./VIII. yüzyıl)

Aşırı Şii fırkası Hattâbiyye'nin kollarından Mufaddaliyye'nin kurucusu
(bk. HATTÂBİYYE).

MUFADDAL b. SELEME

(المفضل بن سلمة)

Ebü Tâlib el-Mufaddal b. Seleme
b. Âsım el-Lugavî en-Nahvî el-Kûfî
(ö. 290/903'ten sonra)

Kûfe mektebine mensup gramer,
lugat ve edebiyat âlimi.

III. (IX.) yüzyılın başlarında Bağdat'ta doğdu. İbn Âsım künyesiyle de tanınır. Bazı kaynaklarda adı Mufaddal b. Muhammed ed-Dabbî ile karıştırılarak Dabbî nisbesiyle de zikredilmiştir. Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ'nın ileri gelen öğrencilerinden ve râvilerinden olan babası Seleme b. Âsım'dan Arap grameri, sözlük bilimi ve Kur'an ilimleri alanında ders aldı. Sözlük âlimi Ebü Abdullah İbnü'l-A'râbî'nin derslerine devam etti. Ayrıca Sa'leb, İbnü's-Sikkî, İbn Şebbe, Ebü Ya'lâ Muhammed b. Şeddâd el-Mîsmefî ve Ebü Yûsuf Ya'küb b. İshak el-Mervezî'den faydalandı. Ebü Bekir es-Süfî, Ebü'l-Hasan Ahmed b. Saîd ed-Dımaşkı, Ebü'l-Hasan Ali b. Hârûn, Abdülazîz İbnü't-Tâhirî ve Ebü Mûsâ İsâ b. Mervân el-Kûfî onun öğrencileri arasında yer alır. Oğlu Ebü't-Tayyib Muhammed, Şâfiî fakihî ve müellifiydi. Halife Mutevekkil-Alellah'ın veziri Feth b. Hâkân el-Fârisî'den himaye gören Mufaddal, onun öldürülmesinden sonra Mu'temid-Alellah'ın veziri Ebü's-Sakr İsmâil b. Bülbül'ün iltifatına mazhar oldu. İbnü'l-Mu'tez ile Mufaddal'ın şiirle yazışmalar yaptığı kaydedilirse de (Merzûbânî, s. 384) şiirleri edebî bakımdan değerli bulunmamıştır (İbnü'l-Kiftî, III, 305). Klasik biyog-

rafi kaynaklarında Mufaddal b. Seleme'nin vefat tarihine dair bilgi yoktur. Ebû Bekir es-Sûlî kendisinden 290 (903) yılında ders aldığını söylemekte (Hatîb, XIII, 124; İbn Hallikân, IV, 206), Zehebî de bu tarihten sonra öldüğünü belirtmektedir. Takyyüddin İbn Kâdî eş-Şühbe'nin *Taba-kâtü'n-nühât*'ta Mufaddal'ın ölüm tarihini 300 (913) olarak verdiği kaydedilmektedir (İbnü'l-Kiftî, III, 305).

Eserleri. 1. el-Fâhîr (fi'l-emşâl). Yaklaşık yarısı Arap atasözleri olmak üzere Araplar'ın günlük hayatlarında anlamını bilmeden kullandıkları selâm, dua-beddua, tebrik, tâziye niteliğindeki klişe ifadelerle 521 deyimini belli bir tertibe tâbi tutulmadan yapılan açıklamalarını ihtiva eder. Arap atasözlerinin hikâyelerinin anlatımına itina gösterilen eserde başta Mufaddal ed-Dabbî'nin *Kitâbü'l-Emşâl*'i olmak üzere Müerric es-Sedûsî ve Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm'ın *Kitâbü'l-Emşâl*'leriyle İbnü'l-Kelbî, Avâne b. Hakem, Şarkî b. Kutâmî ve müellifin babası Seleme b. Âsım ile Zübeyr b. Bekkâr'dan yapılan nakillere yer verilmiş, emsâl dışındaki tabirlerin açıklamasında ise Ebû Amr eş-Şeybânî, Ferrâ, Ebû Ubeyde et-Teymî ve Asmaî'den aktarmalar yapılmıştır. Ebû Bekir İbnü'l-Enbârî'nin *ez-Zâhir*'i ile Meydânî'nin *Mecmâ'u'l-emşâl*'i ve İbn Manzûr'un *Lisânü'l-'Arab*'ında eserden bol miktarda alıntı mevcuttur. Kitabın ilk beşte biri *Gâyetü'l-ereb fi me'ânî mâ yecrî 'alâ elsünü'l-âmmе fi emşâlihim ve muhâverâtihim min-ke'lâmi'l-'Arab* adıyla *Hamsü resâ'il* içinde yayımlanmıştır (İstanbul 1301, s. 232-272). Charles Ambrose Storey eserin bu kısmını (Kahire 1327, s. 1-52) ve daha sonra tamamını (Leiden 1915) neşretmiş, ayrıca Abdülâlim et-Tahâvî – Muhammed Ali en-Neccâr bütünü yayımlamıştır (Kahire 1380/1960). Kitap, Muhammed b. Hasan b. Muhammed tarafından *el-Muhtaşar mine'l-Fâhîr fi'l-emşâl's-sâ'ire* ismiyle ihtisar edilerek şerhedilmiştir (İÜ Ktp., AY, nr. 656). **2. Kitâbü'l-Melâhî (ve esmâ'ihâ min kıbeli'l-müsikâ).** *Kitâbü'l-'Üd ve'l-melâhî* adıyla da anılan eser, Araplar'ın ud ve diğer çalgı aletleri hakkında bilgi sahibi olmadığına dair öne sürülen bir iddiaya cevap teşkil etmek üzere yazılmış olup ud ve çeşitleriyle muhtelif müzik aletlerine dair Câhiliye devrinden itibaren Arap şiirinde yer alan kelime, tabir ve terimlerin izahını kapsayan bir eserdir. Kitabın Yâkût el-Musta'sımî hattıyla yegâne nüshasından yapılmış tipki basımı, James Robson'ın İngilizce tercümesi

ve Henry George Farmer'in "Ancient Arabic Musical Instruments in the Handwriting of Yâqût al-Musta'sımî" başlıklı girişiyile birlikte yayımlanmıştır (Glasgow 1938; ayrıca bk. "Kitâb al-Malâhî of Abû Tâlib al-Mufaddal İbn Salama", *JRAS* [London 1938], s. 231-249). Eser, Abbas el-Azzâvî'nin *el-Müsikâ'l-'Irâkıyye fi 'ahdi'l-Moğol ve't-Türkmân* adlı eseri içinde (bk. bibl.), ayrıca Gattâs Abdülmelik Haşebe tarafından müstakil olarak bazı açıklamalarla birlikte (Kahire 1984) neşredilmiştir. Bu neşre İbn Hurdâzbi'ın *Kitâbü'l-Lehv ve'l-melâhî*si ile (s. 35-50) müellifi meçhul *Nübze muhtaşara fi'r-rağ ve envâ'ihî ve şemâ'ilih* adlı risâle eklenmiştir. **3. Muhtaşarü'l-müzekker ve'l-mü'enneş.** Ramazan Abdüttevâb tarafından neşredilmiştir (*MMMA*, XVII/2 [1971], s. 261-356; ayrıca Kahire 1972). **4. Celâ'ü's-şebeh fi'r-red 'ale'l-Müşebbihe.** Eserde Müşebbihe'nin dayandığı Kur'an âyetleri kelâm açısından yorumlanarak teşbih telakkisi eleştirilmiştir (Süleymaniye Ktp., Damad İbrâhim Paşa, nr. 272/3). **5. Kitâbü'l-Bârî fi 'ilmi'l-luğa.** Müellifin tamamlayamadığı son eseri olup nüshası tesbit edilememiştir.

Mufaddal b. Seleme'nin kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *Kitâbü't-Tayf, Ziyâ'ü'l-kulûb fi me'âni'l-Kur'an fi garîbihî ve müşkilih* (yirmi küsur cilt), *Me'âni'l-Kur'an, Kitâbü'l-'İtr ve ecnâsîh (Kitâbü't-Tîb, Kitâbü'l-Muhtayyeb), Kitâbü'z-Zer' ve'n-nebât ve'n-nahl ve envâ'î's-şecer, Kitâbü'l-Envâ' ve'l-bevârih, Halku'l-insân, Kitâbü Mâ yahtâcü ileyhi'l-Kâtib (Âletü'l-kâtib), el-Hat ve'l-kalem, Cemâhirü'l-ğabâ'il,*

Kitâbü'l-İştikâk, el-Mağşûr ve'l-mem-dûd, el-Müdhal ilâ 'ilmi'n-naḥv, Şifru Ziyâde b. Zeyd eş-Şimme el-Kuşeyrî, er-Red 'ale'l-Hâlîl ve İşlâhu mâ fi Kitâbi'l-'Ayn mine'l-ğalaṭ ve'l-muḥâl ve't-taṣḥîf. Ebû't-Tayyib el-Lugavî, Mufaddal'ın Halîl b. Ahmed'e ait *Kitâbü'l-'Ayn* üzerine yazdığı tenkitlerin çoğunun hatalı olduğunu belirtir.

BİBLİYOGRAFYA :

Mufaddal b. Seleme. *el-Fâhîr* (nşr. Abdülâlim et-Tahâvî – M. Ali en-Neccâr), Kahire 1380/1960, neşredenlerin girişi; a.m.f., *el-Melâhî ve esmâ'ihâ* (nşr. Gattâs Abdülmelik Haşebe), Kahire 1984, neşredenlerin girişi; a.m.f., *Muhtaşarü'l-müzekker ve'l-mü'enneş* (nşr. Ramazân Abdüttevâb, *MMMA* [Kahire] içinde), XVII (1971), neşredenlerin girişi, s. 261-270; Ebû't-Tayyib el-Lugavî, *Merâtibü'n-naḥviyyîn* (nşr. M. Ebû'l-Fazl İbrâhim), Kahire 1375/1955, s. 97; Merzûbânî, *Mu'cemü'ş-şu'arâ'* (nşr. F. Krenkow), Kahire 1354, s. 384; İbnü'n-Nedim, *el-Fihrist*, Kahire, ts. (Matbaatü'l-istikâme), s. 115-116; Hatîb, *Târihu Bağdâd*, XIII, 124-125; Kemâleddin el-Enbârî, *Nüzhetu'l-elibbâ'* (nşr. M. Ebû'l-Fazl İbrâhim), Kahire 1386/1967, s. 202; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebâ'*, XIX, 163; İbnü'l-Kiftî, *İnbâhü'r-ruvât*, III, 305-311; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, XIV, 362; İbn Hallikân, *Vefeyât*, IV, 205-206; Keşfü'z-zunûn, I, 216; II, 1091, 1443, 1445, 1461, 1644; G. Flügel, *Die Grammatischen Schulen der Araber*, Leipzig 1862, s. 162-164; O. Rescher, *Abriss der Arabischen Literaturgeschichte*, Stuttgart 1933, II, 182-183; Brockelmann, *GAL*, I, 118; *Suppl.*, I, 181; Abbâs el-Azzâvî, *el-Müsikâ'l-'Irâkıyye fi 'ahdi'l-Moğol ve't-Türkmân*, Bağdat 1370/1951, s. 73-89, 114-129; Sezgin, *GAS*, VIII, 139-141; IX, 139-140; Ömer Ferruh, *Târihu'l-edeb*, II, 372-374; Zirikî, *el-A'lâm* (Fet-hullah), VII, 279; R. Sellheim, *el-Emşâlü'l-'Arabîyyetü'l-kadîme* (trc. ve nşr. Ramazân Abdüttevâb), Beyrut 1404/1984, s. 167-175; Ahmed M. el-Hüfî, "Mine't-türâşî'l-luğavî Kitâbü'l-Melâhî ve esmâ'ihâ", *MMLA*, IV (1964), s. 65 vd.

SÜLEYMAN TULUCU

Mufaddal ed-Dabbî'nin *el-Mufaḍḍaliyyât* adlı eserinin ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 3693)